
THE RUSSIAN BLACK SEA FLEET AND ITS CONTEMPORARY SKILLS

Atanaska PopovaNational Defense College, Sofia, Bulgaria, koki4e_1990@abv.bg

Abstract: The Black Sea region is of crucial significance for Europe, being a major crossroads of east-west and south-north corridors. The article provides an overview of the construction and development of the Russian Black Sea Fleet during various historical periods. The focus is on the modernisation and construction of new military capabilities of the fleet, as well as the growth of Russian military power in the Black Sea and southern Russia area, following the annexation of Crimea in 2014. It is summarized an updated information on the Russian Black Sea fleet. The article shows that Russia accelerated militarization in the Black Sea area, which inevitably changes the paradigm of security in the region. This will probably lead to a response from NATO and will in general make the region even more uncertain, as the arms race will deepen. The author makes a prediction that the confrontation between NATO and Russia in the region will deepen. It is summarized that Bulgaria should continue its participation in the implementation of the measures for the adapted front presence of NATO in the Black Sea region.

Keywords: Russian Black Sea Navy, modernization of armed forces, South Military District.

ВЪВЕДЕНИЕ

Още от началото на XVIII век по времето на Петър Велики, а по-късно и по времето на управлението на императрица Екатерина Велика, Русия се стреми към широк излаз на Черно море. След присъединяването на Кримския полуостров през 1783 г. към Руската империя, се поставя началото на реализацията на вековната руска имперска политика за излаз на топло море, която може да се осъществи през Черно море, Проливите и Средиземноморието. Очаква се, това да даде възможност на Русия да се намеси в голямата геополитика за контрол над водните пътища към Близкия, Средния Изток, Балканите и Южен Кавказ. Две години по-късно се утвърждава и първият щат на Руския черноморски флот (РЧФ), който се предвижда да разполага с 12 линейни кораба, 20 големи фрегати, 5 бойни шхуни, 18 транспортни и спомагателни съдове [1]. Следват периоди на разруха (по време на Кримската война 1853-1856 г.) и възраждане на Черноморския флот, като в навечерието на Първата световна война Черноморския флот има 400 бойни, спомагателни и транспортни кораби [2], разрушени по време на гражданската война. След установяването на съветска власт се създават необходимите условия за разрастване на Черноморския флот, при което до „началото на Втората световна война той има в състава си един боен кораб, 6 крайцера, 3 лидери, 13 ескадрени миноносца, 47 подводници, 84 торпедни лодки, миночистачи и редица допълнителни съдове. А военновъздушните сили достигат две бригади и повече от 600 самолета. Създадена е и мощна брегова охрана“ [2].

РУСКИЯТ ЧЕРНОМОРСКИ ФЛОТ И НЕГОВИТЕ СЪВРЕМЕННИ СПОСОБНОСТИ

Черноморският флот се превръща в стратегически важен елемент от съветската, а впоследствие и от руската система за сигурност, чиято зона на действие обхваща акваторията на Черно море, Азовско море и Средиземно море, като се прикрива южният фланг на СССР и неговите съюзници.

През 1991 г. Черноморският флот, в състава на който влизат две дивизии надводни кораби и една дивизия подводници, е мощно оперативно-стратегическо обединение с над 100 000 военносслужещи [3]. След разпадането на Съветския съюз корупцията и дефицита в бюджета за отбрана не позволяват модернизацията на флота. По тази причина неговите възможности са силно ограничени в открито море. През този период РЧФ разполага с един крайцер, една класическа подводница, три фрегати, седем големи десантни кораби, няколко по-малки кораби за борба с подводниците и малки ракетни кораби [4].

След разпадането на СССР той се разделя между Русия и Украйна и на принципа на екстериториалност продължава дейността си в границите на Украйна – при Севастопол и на Кримския полуостров. Това е твърде сложен въпрос, който отнема години дипломатически усилия и споразумения сключени в периода 1993-1997 г. Едни от най-важните са от 28 май 1997 г., които са общо три: „За статута и условията за пребиваване на Черноморския руски флот на територията на Украйна“ ; „Споразумение между Украйна и Русия относно параметрите за разделянето на Черноморския флот“ и Споразумение между правителствата на Украйна и Русия „Относно разчетите, свързани с разделянето на Черноморския флот и пребиваването на Черноморския флот на руската федерация на територията на Украйна“. Според

подписаните договорености Русия следва да заплаща годишно по близо сто милиона долара на Украйна, платими предимно в руски енергоносители. Военното имущество се разделя по равно между страните, а плавателните съдове и корабите се разпределят в съотношение 81,7% за Русия и 18,3% за Украйна. Близо 70 % от цялата инфраструктура на руския ЧФ се намира на територията на Крим. Личният състав е разположен в три пункта за базиране: в Севастопол, Феодосия и Николаев. На арендуваните летища в Гвардейское (п-ов Крим) и Севастопол (Кача) могат да бъдат базирани 161 летателни апарата [5-6].

По силата на подписаните споразумения Русия няма право на ядрено оръжие в състава на черноморския си флот. Специално се подчертава, че руските военнослужещи служат по законите на Руската федерация, уважават суверенитета на Украйна, съобразяват се с нейното законодателство и не се допуска намеса във вътрешните работи на страната [7-8].

Необходимостта от модернизирание, увеличаване състава и развитие на нови способности, както на Черноморския флот, така е на другите съединения части на руската армия, се разкрива по време на войната между Русия и Грузия през 2008 г. Руско-грузинската война демонстрира политическата готовност на Кремъл да действа, но и показва ниското ниво на мобилност, лошото състояние на оборудването, проблеми в командването и контрола и технологична изостаналост.

През 2010 г. започва най-радикалната реформа на руските въоръжени сили, по инициатива на министъра на отбраната Анатолий Сердюков. Черноморският флот става част от новосъздадения Южен военен окръг, включващ 49-та и 58-ма армии, 4-то командване на ВВС и ПВО, Черноморския флот и Каспийската флотилия, 4-та база в Южна Осетия (Цхинвали), 7-ма база в Абхазия (Гудаута) и 102-ра база в Гюмри (Армения) [9]. Черноморският флот е първостепенен приоритет на програмата за реформи в Южния военен окръг.

С анексирането на Кримския полуостров от Русия през март 2014 г., ситуацията коренно се променя. Русия значително разширява бреговата си линия, която достига до около 1 785 км или приблизително 35% от целия черноморски бряг [10]. Наред с това Русия поема изцяло контрола върху изключително важното черноморско пристанище Севастопол. Премахва се ограничението на Киев за нарастване на броя на бойните единици и модернизирание на руския Черноморски флот съгласно споразуменията от 1997 г. и 2010 г. Кремъл вече има свободата да развива Черноморския флот и да демонстрира сила извън границите на региона [11].

След установяването на пълен военен контрол върху полуострова, Русия започва да изгражда и превръща Крим в своя крепост. За времето след присъединяването на Кримския полуостров към Руската федерация ситуацията бързо се променя. Започва ускорена модернизация на съществуващите руски военноморски сили от една страна, а от друга се извършва обновяване със съвременни кораби и бойна техника. Особена значимост придобива смяната на ракетните комплекси, с които са оборудвани бойните кораби. Постепенно се подобрява и цялата летищна инфраструктура за нуждите на военноморската авиация [12].

Съгласно обновената морска доктрина на Руската федерация, приета през 2015 г. многократното увеличаване на способностите на Черноморския флот е от първостепенно значение [13]. Присъединяването на Крим към Русия осигурява по-голяма свобода на маневриране за голямата част от нейния черноморски флот [14]. Състоянието на черноморския флот се превръща в един от най-важните приоритети на Кремъл. До 2020 г. Русия има намерение да засили военното си присъствие в Крим, като разгръща и допълнителни мобилни крайбрежни сили. Тази политика е един от най-амбициозните елементи на руската Държавна програма за въоръженията за периода 2011-2020 г. До края на този период Кремъл планира да похарчи 151 млрд. долара за нуждите на флота си. Предвижда се за това време към Черноморския флот да се присъединят 18 нови бойни кораба. Отпуска се и допълнително финансиране на военноморските бази в Севастопол и Новоросийск [15]. В допълнение към модернизиранието на по-старите кораби, инициативата предвижда да бъдат изпратени нови бойни кораби и подводници за нуждите на Черноморски флот. Подобни инициативи в близкото минало не успяват да се реализират поради високото ниво на корупция и липсата на финансиране. Военният експерт Дмитрий Горенбург казва, че „дори и половината от всичките средства за доставки в руската армия, се изразходват за подкупи и други форми на корупция“ и че „през 2009 г. един милиард рубли за военни поръчки са загубени за корупция“ [16].

Изпълнявайки програмата за модернизация, „новият руски флот от XXI век ще бъде способен да провежда космическа отбрана, борба с корабоплаването и с подводници, за разлика от съветските си предшественици“ [17]. Очаква се, че през следващите 10-20 години (в близка средна и дългосрочна

перспектива) Русия ще продължава да развива военноморските си сили, а в Черноморския флот ще се изпратят нови, по-съвременни кораби. Морският флот ще бъде по-способен да действа като „държавен инструмент“, който ще защитава интересите на Русия в региона [18].

Русия има амбициозни планове за повишаване военния потенциал на Черноморския флот. По време на посещението си в Крим на 23 септември 2014 г. руският президент Владимир Путин заявява, че военните съоръжения на полуострова ще бъдат допълнени. Осемдесет нови кораби ще укрепят способностите на руския флот до 2020 г., като ще се добавят 206 кораби за поддръжка. За да развие военноморската инфраструктура, Кремъл ще вложи 2,3 млрд. долара според адмирал Виктор Чирков [19].

Обхватът и скоростта на военната трансформация и модернизация в Кримския полуостров за периода 2014 – 2018 г. са впечатляващи по отношение на инфраструктурата, разполагането на сухопътни сили, военновъздушни сили и противовъздушна отбрана (ПВО), както и на ре-оборудване на флота. Бойните възможности на Черноморския флот нарастват бързо, трансформиращ се в сила, която защитава крайбрежните води на Русия, и е в състояние да нанася удари с крилати ракети по цели, разположени извън територията на страната.

Плановите за модернизация, част от Държавната програма за въоръженията 2011-2020, не се изпълняват изцяло според първоначалната цел поради санкциите на Запада, прекратеното сътрудничеството в областта на отбраната с Украйна, Германия и Франция. Но въпреки това, много от планираните кораби вече са пуснати в експлоатация, а на други предстои в близка перспектива да бъдат приведени в действие [20]. Според последни данни (към януари 2019 г.) Черноморският флот се състои от 7 дизелови подводници и 48 кораби - 1 ракетен крайцер, 1 голям кораб за борба с подводници, 6 патрулни кораба, 1 патрулен кораб, 6 малки подводни кораба, 6 малки ракетни кораба, 5 ракетни катери, 7 морски миночистачи, 1 базов миночистач, 2 рейдови миночистача, 7 големи десантни кораби, 5 десантни катери, разположени предимно в Севастопол и Новоросийск [21]. В таблица 1 са представени най-важните военноморски активи на руския Черноморски флот заедно с въоръжението им.

Таблица 1. Основни военноморски активи на Руския Черноморски флот [22].

Тип	Име	Брой	Въоръжение	Въвеждане в експлоатация	Изместване
Крайцери	Москва	1	Ракети П-1000 "Вулкан", противокорабни ракети 8 ракети-носители "Б-204" на зенитно-ракетен комплекс противовъздушен ракетния комплекс "Форт", зенитно-ракетен комплекс „Оса – М“, хеликоптер Ка-27 ПЛ (или Ка-27ПС).	1983 г.	11 280 тона
Боеен патрулен кораб	"Сметливый"	1	Противокорабни ракети Х-35 „Уран“,	1969 г.	4460 тона
Фрегати	Адмирал Григорович, проект 11356	3	Крилати (противокорабни) ракети Калибър, 24 пускови установки (зенитни ракети), носители на Система за ПВО "Штиль-1", зенитно-ракетен комплекс „Игла-1 Э“, хеликоптер Ка - 27	2016 г. – 2017 г.	3860 тона
Малък ракетен кораб	"Вышний Волочек" проект 21631	2	Крилати ракети „Калибър“ или „Оникс“, преносим зенитно-ракетен комплекс „Игла –С“	2018 г.	949 тона
Морски миночистач	Иван Антонов Проект 12700	1	артилерийска система АК-306, преносим зенитно-ракетен комплекс „Игла“.	2018 г. – 2019 г.	620 тона
Подводници	Проект 06363 „Варшавянка“	6	Крилати ракети „Калибър“	2014 г. -	3100 тона

Десантен кораб	Д-199 Проект 11770	1	не	2014 г.	99,7 тона
Патрулен кораб	"Василий Быков" Проект 22160	1	хеликоптер Ка-27ПС, преносим зенитно-ракетн комплекс „Игла – С“, Крилати ракети „Калибър“ или „Оникс“, преносим зенитно-ракетен комплекс „Игла –С“, или „Щтиль – 1“	2018 г.	1700 тона

От планираните шест фрегати проект 11356 в експлоатация са въведени само три (т.нар. група на „Адмиралите“ - „Адмирал Григорович“, „Адмирал Макаров“, „Адмирал Есен“), поради прекъсване на сътрудничеството с Украйна в отбранителната област не се доставят останалите три турбини за фрегатите [23]. Поради същата причина спира доставката на двигатели от германската компания „MTU“ за малките ракетни кораби по проект 21631 и противодиверсионните катери по проект 21980. От малките ракетни кораби по проект 21631 три стават част от Каспийската флотилия, а другите 2 са предадени на Балтийския флот, тъй като са снабдени с двигатели, доставени преди 2014 г. [24]. Въпреки това, през 2018 г. към Черноморския флот се присъединяват два нови малки ракетни кораба по проект 21631 – 950 – тонните „Вышний Волочек“ и „Орехово-Зуево“. Тези кораби са предназначени за опазване и защита на икономическата зона на страната, където могат да бъдат покрити от бреговите системи за ПВО. Корабите са въоръжени с крилати ракети „Калибър“, които могат да ударят сухоземни цели на разстояние 2500 км и морски цели – на 300 км. [25]. Според намеренията на Кремъл към Черноморския флот в близка перспектива (2-4 години) ще влязат в експлоатация още четири малки ракетни кораби по проект 21631.

Поставените от Кремъл задачи за производство на 6 нови подводници, са изпълнени успешно и към Черноморския флот са прибавени шест нови дизелови подводници по проект 06363 (клас Кило), въоръжени с крилати ракети „Калибър“. Ракетни системи „Калибър“ са в състояние да ударят инфраструктурата на НАТО по целия път от Турция до Южна Италия, Южна Германия и цяла Централна Европа. Командирът на ЧФ, адмирал Александър Витко, признава наличието на ракетни системи „Калибър“. Според главния редактор на списание „Военен Крим“ С. Ченик „засилването на военната групировка в Крим следва да се разглежда като стратегическа задача за справяне с политическото влияние на Русия в Близкия изток и Северна Африка.“ [26]. Ракетните системи „Калибър“ се използват по време на кампанията в Сирия (показват добри резултати) Способността на тези ракети е демонстрирана, когато руският Каспийски флот извършва удари срещу цели в северната част на Сирия в рамките на териториите на Иран и Ирак. С включването на последната шеста дизел-електрическата подводница по проект 06363 „Колтино“ в състава на Черноморския флот през 2017, Москва демонстрира стремежа си да увеличи военноморското си превъзходство в Черноморския регион.

След анексирането на Крим, Кремъл стартира и нови програми за изграждането на малки ракетни кораби и на патрулни кораби. Това са проект 22800 за малки ракетни кораби, два от които са започнати в корабостроителницата „Море“ във Феодосия и през 2018 г. постъпва един от тях в Балтийския флот [27]. Въпреки че корабите по проект 22800 са с леки надводни платформи, с водоизместимост само 800 тона, ще разполагат с крилати ракети „Калибър“. Седем такива кораба вече са в процес на производство, като всички са предназначени именно за Черноморския флот, а първият кораб от тази серия е приет на въоръжение в Балтийския флот през 2018г. [28]. Очаква се да бъдат оборудвани и с противовъздушна система Панцир – М.

През 2018 г. Черноморският флот получава и първия от шестте патрулни кораби (1300 тона) - „Василий Быков“ по проект 22160, построен във Зеленодолск. Новите патрулни кораби са предназначени за експлоатация в далечната морска зона и основната им цел е опазване на териториалните води и изключителната икономическа зона в открито и затворено море, както и операции в далечна морска зона. [29]. Патрулните кораби по проект 22160 ще бъдат с модерен дизайн, което ще позволи промяна във въоръженията по време на мисии. През 2018 г. се предвижда ремонт и модернизация на флагмана на Черноморския флот – ракетния крайцер „Москва“ (носец името „Слава“ до 15 май 1995 г.) проект 1164 Атлант.

Освен нови надводни кораби и подводници, Русия въвежда широк спектър от нови възможности във всички военни сили, разположени в Крим. От гледна точка на авиацията, след анексирането на Крим, се

разполагат 12 нови самолети Су-30 СМ и неограничен брой хеликоптери Ка-52, Ми-28 Н, Ми-35. Сухопътните войски също са засилени. Възможностите на ПВО се подобряват значително след като на полуострова са въведени четири батальона от системите за ПВО С-400 „Триумф“ [30], която има обхват на действие 400 км и може да удари цели на височина до 30 км. С-400 „Триумф“ е предназначена за унищожаване на земни цели, самолети и ракети, и Панцир-С. На полуострова все още в експлоатация са зенитно-ракетните комплекси С-300. Военни експерти предполагат, че съществува реална възможност за привеждане в Крим на повече дестабилизиращи оръжейни системи, като оперативно-тактическите ракетни комплекси „Искандер-М“ и стратегическите бомбардировачи Ту-22М3, изстребителите Су -27 и Су – 30, ракетните комплекси „Бастион –П“ и „Бал“ [31], оборудвани с противокорабни ракети Х-35 „Уран“ [32]. Според началника на Генералния щаб генерал на армията В. Герасимов, Черноморският флот разполага с всички възможности за откриване и унищожаване на враг в диапазон от 500 километра, като споменава ракети Калибър и отбранителна система Бастион. Разположените на полуострова мобилни брегови ракетни системи за защита Бастион имат обхват от 300 км и разполагат с модерна технология за споделяне на информация за целта по време на полет [33].

С новата конфигурация на силите, Русия контролира почти цялото въздушно пространство над Черно море със своята противовъздушна и авиационна активност в Крим. Русия покрива почти целия черноморски регион със своите противокорабни ракети, основно П-1000 Вулкан, които имат диапазон от около 550-700 км според различни източници, и са базирани (разположени) на флагмана на Черноморския флот – крайцера „Москва“ [34]. Повечето от корабите на Черноморския флот са въоръжени с противокорабни ракети и торпеда с различен радиус на действие.

Според украински сведения [35], броят на военнослужещите в Крим се увеличава от 12 500 на около 32 000, а броят на оръжията се увеличава 5-7 пъти. Руското оборудване, представено в следващата графика [35], включва 40 основни бойни танка, 583 бронетранспортьори и 162 различни артилерийски системи. Това е голяма промяна от преди анексирането на полуострова, когато в базите, които Русия отдава под наем, работят по-малко от половината войници, без руски танкове, 92 бронетранспортьори и 24 артилерийски системи. А бойните самолети се увеличават от 22 на 122.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Социалното предприемачество е един от най-иновативните начини за постигане на по добро качество. От казаното дотук, можем да направим следните изводи:

Русия с ускорени темпове се милитаризира в зоната на Черно море, което неминуемо променя парадигмата на сигурността в региона. Вероятно това ще доведе до ответни действия от страна на НАТО и като цяло ще направи региона още по-несигурен, като надпреварата във въоръжаването ще се задълбочи.

Продължаващото нарастване на военния потенциал на Русия и допълнителното придобиване на нови бойни кораби, нарастването на личния състав, модерно въоръжение и техника на руските части на Кримския полуостров, както и нарастващата военна мощ на руските съединения в Южна Русия не само, че превръщат Русия във втората военна сила в зоната на Черно море, но при запазване на съществуващите темпове на развитие на руските военни способности в региона, Русия ще стане първостепенна военна сила.

Актуалното развитие на процесите на сигурност в черноморския регион могат да доведат до превръщане на Черно море в т.нар. зона на ограничение и забрана на достъпа и маневрите на противника, което допълнително ще противопостави НАТО и Русия. От своя страна това ще наложи нови, високи изисквания към военните способности на черноморските държави, членки на НАТО и допълнително ще натовари бюджетите на страните.

Неминуемо България трябва да продължи участието си в изпълнението на мерките за адаптирано предно присъствие на НАТО в Черноморския регион. С това страната ни ще допринесе за укрепването на единството и солидарността между съюзниците, както и за увеличаване на военните им способности.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Бекярова, Наталия. Милитаризацията на Крим – заплаха за сигурността в Черноморския регион. // Конференция на факултет командно-щабен. Годишник на ВА "Г.С.Раковски" ч.1, 2016 г. стр.53-55, ISSN 1312-2991
- [2] Дмитриев, В. А. Крым. Севастополь. Флот / В.А. Дмитриев // Пространство и Время, 2014, № 2(16), с. 189-198.

-
- [3] Витко, А.В. Черноморский флот: фактор расширения боевых возможностей в зоне ответственности, сп. Военная мысль, июль 2017, стр. 18, https://function.mil.ru/files/morf/Vitko_st%20%E2%84%967-2017.pdf
 - [4] Bugajski, Janusz, Doran, Peter B., „Black Sea Rising Russia’s Strategy in Southeast Europe “,Black Sea Strategic Report No. 1, February 2016, p. 10
 - [5] Bekiarova, Natalia. The growing military activity in the Black sea region as a security threat. // Strategic Impact Nr. 1[62]/2017, ”Carol I” National Defence University Publishing House, 2017, pp. 46-47, ISSN 1842-810X.;
 - [6] Панчев, Иван.Съвременни предизвикателства пред трансатлантическите отношения. ВА "Т.С.Раковски" Годишна научна конференция на факултет „Национална сигурност и отбрана“, част I. С., ВА, 2017, стр. 95-98 ISBN 978-954-9348-92-7
 - [7] Бекярова, Н. Милитаризацията на Крим – заплаха за сигурността в Черноморския регион. // Конференция на факултет командно-щабен. Годишник на ВА "Г.С.Раковски" ч.1, 2016 г. стр.56-57, ISSN 1312-2991;
 - [8] Миндова, И. Нелегитимни участници в съвременните въоръжени конфликти, сб. Научни трудове, фондация "Национална и международна сигурност", 2016 г., стр. 101. ISSN 1314-9105.
 - [9] Южный военный округ - <https://structure.mil.ru/structure/okruga/south/history.htm>,
 - [10] Bekiarova, Natalia. The changing strategic paradigm in the Black sea zone and the challenges to regional security. // INTCESS 2019- 6th International Conference on Education and Social Sciences, 4-6 February, 2019, Dubai, International Organization Center of Academic Research, pp. 695-702, ISBN: 978-605-82433-5-4. http://www.ocrints.org/intcess19_e-publication/paper.html
 - [11] Delanoe, Igor - „Crimea, a Strategic Bastion on Russia’s Southern Flank”, December 18, 2014, http://russiancouncil.ru/en/blogs/igor_delanoe/?id_4=1588
 - [12] Bekiarova, Natalia. The growing military activity in the Black sea region as a security threat. // Strategic Impact Nr. 1[62]/2017, ”Carol I” National Defence University Publishing House, 2017, pp. 48-49, ISSN-L 1582-6511
 - [13] Морска доктрина на Руската Федерация, в <http://kremlin.ru/events/president/news/50060>
 - [14] Delanoe, Igor, „After the Crimean Crisis: Towards a Greater Russian Maritime Power in the Black Sea,” Southeast European and Black Sea Studies 14, no. 3, 2014, p. 371.
 - [15] Delanoe, Igor, „After the Crimean Crisis: Towards a Greater Russian Maritime Power in the Black Sea,” Southeast European and Black Sea Studies 14, no. 3, 2014, p. 372
 - [16] Gorenburg, Dmitry – „Russia’s State Armaments Program 2020: Is the Third Time the Charm for Military Modernization?“, October 12, 2010, <https://russiamil.wordpress.com/2010/10/12/russia%E2%80%99s-state-armaments-program-2020-is-the-third-time-the-charm-for-military-modernization/>
 - [17] „The Russian Navy: A Historic Transition”, Office of Naval Intelligence, U.S. Navy, December 2015, p.17 , <https://www.oni.navy.mil/Portals/12/Intel%20agencies/russia/Russia%202015screen.pdf?ver=2015-12-14-082028-313>
 - [18] „The Russian Navy: A Historic Transition”, Office of Naval Intelligence, U.S. Navy, December 2015. p. 44 <https://www.oni.navy.mil/Portals/12/Intel%20agencies/russia/Russia%202015screen.pdf?ver=2015-12-14-082028-313>
 - [19] Daly, John C. K. – „Hot Issue: After Crimea: The Future of the Black Sea Fleet“ - <https://jamestown.org/program/hot-issue-after-crimea-the-future-of-the-black-sea-fleet/>
 - [20] Gorenburg, Dmitry – „Russia’s State Armaments Program 2020: Is the Third Time the Charm for Military Modernization?“, October 12, 2010, <https://russiamil.wordpress.com/2010/10/12/russia%E2%80%99s-state-armaments-program-2020-is-the-third-time-the-charm-for-military-modernization/>
 - [21] Russian Navy 2019 :: List of Active Russian Navy Ships and Submarines <http://russianships.info/eng/today/>
 - [22] Корабельный состав Черноморского Флота 2019, <http://www.kchf.ru/ship/today/today.htm>
 - [23] Delanoe, Igor – „Russia Has a Deadly Plan to Defend the Black Sea“, February 27, 2018, <https://nationalinterest.org/blog/the-buzz/russia-has-deadly-plan-defend-the-black-sea-24678>, посетен на 25.08.2018 г.
 - [24] Delanoe, Igor – „Russia Has a Deadly Plan to Defend the Black Sea“, February 27, 2018, <https://nationalinterest.org/blog/the-buzz/russia-has-deadly-plan-defend-the-black-sea-24678>, посетен на 25.08.2018 г.

-
- [25] Корабельный состав , Малый ракетный корабль "Орехово-Зуево"
http://www.kchf.ru/ship/mrk/orekhovo_zuevo.htm
 - [26] Ченнык, Сергей – „Российская военная группировка в Крыму будет усиливаться“, 07.04.2015 г.,
http://rusvesna.su/recent_opinions/1428438066
 - [27] https://function.mil.ru/files/morf/Vitko_st%20%E2%84%967-2017.pdf , <http://russianships.info/today/>
 - [28] Delanoe, Igor – „Russia Has a Deadly Plan to Defend the Black Sea“, February 27, 2018,
<https://nationalinterest.org/blog/the-buzz/russia-has-deadly-plan-defend-the-black-sea-24678>, посетен на 25.08.2018 г.
 - [29] Витко, А.В. Черноморский флот: фактор расширения боевых возможностей в зоне ответственности, сп. Военная мысль, июль 2017, с. 20, https://function.mil.ru/files/morf/Vitko_st%20%E2%84%967-2017.pdf ; Корабельный состав - Патрульный корабль "Василий Быков", <http://www.kchf.ru/ship/patrol/bykov.htm>
 - [30] Характеристики С-400 „Триумф“, 18 сентября 2015, <https://ria.ru/20150918/1260419491.html>
 - [31] Бастиян" стреля на разстояние до 300 км, като вероятността за поразяване на целите е много висока поради скоростта на полета на крилатите ракети. "Бал" пък покрива до 120 км, но точността на попаденията е много висока. Комплексът изстрелва цял залп крилати ракети през 3 секунди.
 - [32] Заквасин, А., Хлусова, К. - Оборона Севастополя: как Россия укрепила военный потенциал Крыма, 16.03.2017 ,<https://russian.rt.com/russia/article/368495-rossiya-krym-voennyi-potencial-ukreplenie>
 - [33] „Генштаб: ЧФ России может уничтожить противника еще при выдвижении с баз“, 14 сентября 2016, <https://ria.ru/20160914/1476907926.html>
 - [34] Корабельный состав - Ракетный крейсер "Слава" ("Москва"), <http://www.kchf.ru/ship/cruiser/slava.htm>,; П-1000 Вулкан - <http://dfnc.ru/katalog-vooruzhenij/morskie-raketnye-kompleksy/p-1000-vulkan/>
 - [35] „Милитаризация Крыма за 2014-2018 годы“, <https://flot2017.com/post/militarizaciya-kryma-za-2014-2018-gody.html>.